

ELŐZETES JELENTÉS A SOMOGYVÁRI BENCÉS APÁTSÁG 1972–73. ÉVI FELTÁRÁSÁRÓL

Az írott forrásokból jól ismert somogyi vagy somogyvári bencés apátság maradványai – bár nem teljesen ismeretlenek a szakemberek előtt¹ – tulajdonképpen egy évszázad óta csak romhalmazból képződött törmelékhalomok voltak. A romterületet vastagon benőtte a növényzet. A helyenként 3–4 m vastag törmelék réteg teljesen maga alá temette a kolostor egykori épülettömbjének valamennyi falát s a bazilika falainak legnagyobb részét is. A kolostor udvarán épített közel 8 m mélységű vízgyűjtőt is csaknem teljesen feltöltötték a kőbányászó és falpusztító emberek. A Szent Benedek-rendi kolostor monumentális bazilikájának vázlatos alaprajzát sikerült Gerecze Péternek tisztáznia az 1895–96-ban végzett ásatásai révén,² kutatásait azonban nem tudta befejezni.

A Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága 1972. július 24-én kezdte el az apátsági templom feltárását,³ amelynek első szakasza 1972. szeptember 15-én zárult, majd 1973. június 11-től folytatott ismét a munkálatokat. A Somogy megyei Tanács által költségvetésben biztosított ásatási keretből 1972–73-ban 362 807 forintot fordíthattunk a somogyvári kutatásokra.

A Szentháromság, Szent Péter és Pál apostolok és Szent Egyed hitvalló tiszteletére szentelt bazilikát I. László király (1077–1095) alapította.

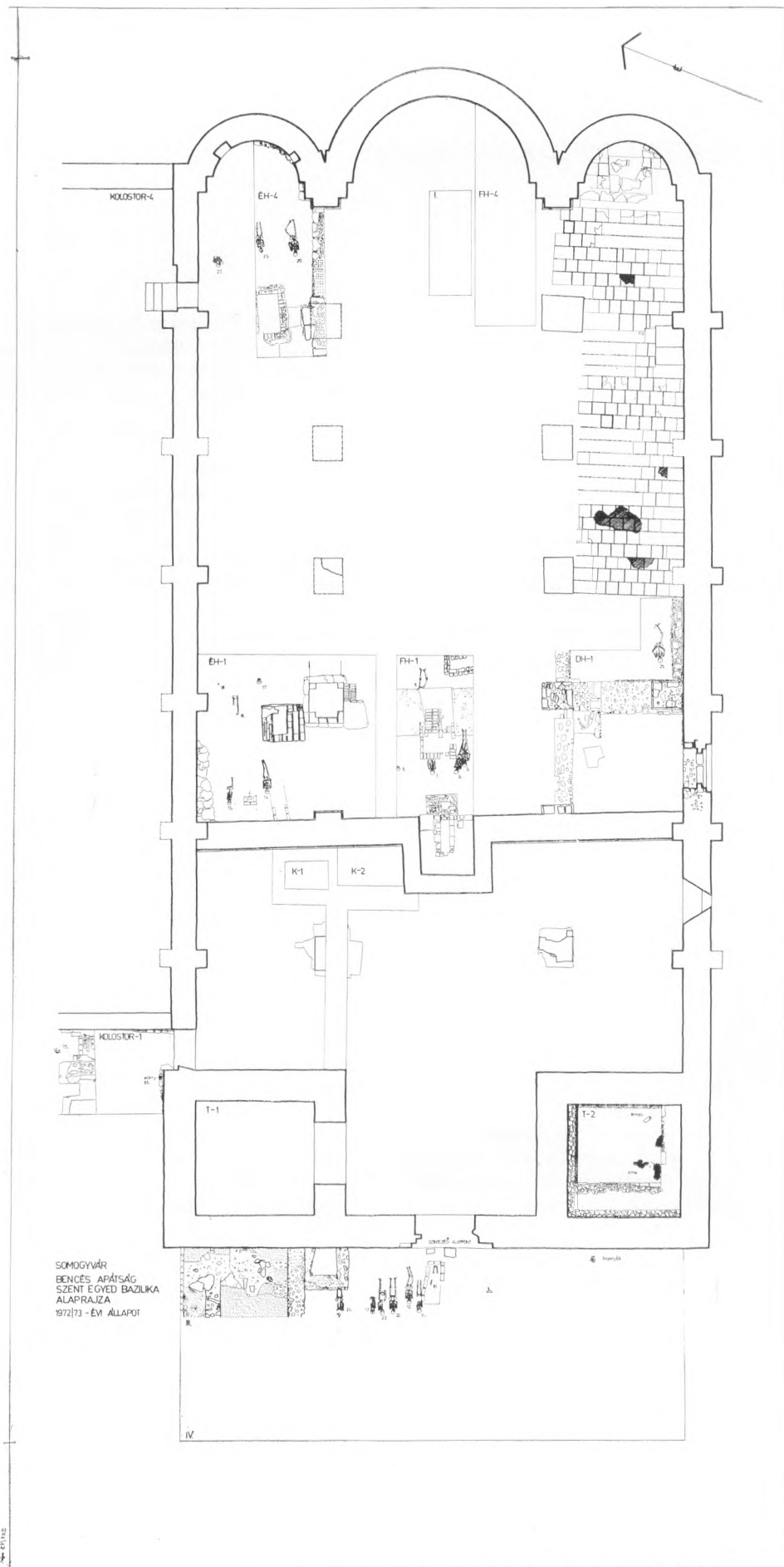
„Pannóniában az Ur megtestesülésének 1091-ik évében, annak VIII. indicatiojában dicsően uralkodó László nevű királya idejében az egyház egy királyi apátsággal gyarapodott. Azt a helyet pedig, melyet Isten szeplőtelen egyháza részére kiválasztott Simichnek nevezik, mely egyike az ország legelőkelőbb városainak (nobilissima urbium terrae).” Szent László a somogyi bencés apátságot a dél-franciaországi Saint Gilles-i Szent Egyed monostornak rendelte alá, sőt több mint egy évszázadon keresztül csakis francia apátot választhattak a szerzetesek.

A bazilika XI. századi alapításához kétség nem férhet. Az eddigi feltárások is vitathatatlaná tették, hogy sem a bazilika főfalait, sem a belső osztófalakat nem építették korábbi épületelözményekre, hanem csaknem teljesen egységes és eléggé zárt őskori (bronzkori) rétegeket vágta át az alapfalak. A kétszer hét pillér által három hajóra osztott bazilika szentélyei félkörívesen záródnak. (74. kép.) A bazilika főtengelye K–Ny-i irányú (észak felé 26°-os eltéréssel), hosszúsága 57 m (külméret). A főfalak vastagsága 125–160 cm között váltakozik. A bazilika szélessége 25,2 m (külméret). A nyugati oldalon a két hatalmas torony között helyezték el a főkaput, amelynek szélessége 1,7 m (belméret). A déli oldalon megépített másik kapu sokkal épebb állapotban maradt meg (LXXVI. t. II.), ennek szélessége 1,4 m. Az északi oldalon a kolostorból a templomba vezető egyik ajtó szélessége 1,13 m (LXXVI. t. III.). A főapszis (LXXVI. t. V.) területét az Árpád-házi dinasztia kihalása utáni időkben feltöltötték s így 0,8 m magasságú emporiumot hoztak létre. Az emporium mészkőpadozata teljesen megegyezik a bazilika legfiatalabb mészkőlapos padozatával. A főapszisban az I. szelvényben későközépkori téglasíros temetkezéseket tártunk fel, az FH–4-es szelvényben pedig fontos stratigráphiához jutottunk. (75. kép.) A főhajó területének középső részét nem volt érdemes feltárni, tekintettel a nagyfokú bolygatottságra. Az északi szentély teljes területét feltártuk, sőt a hajó nagyobbik részét is. A bolygatatlan temetkezéseken kívül egy nagyméretű, téglából épített osszariumot találtunk, benne közel 30 csontvázzal, illetőleg koponyával. Az északi szentélynél jól megfigyelhető az ún. halgerinc-formájú falazási mód (LXXVI. t. VI.), amely azonban nemcsak itt jelentkezett, hanem a főszentélynél és az északi főfal egyes részeinél is. A déli szentély és a déli főfal maradt meg a legépebb állapotban, helyenként az

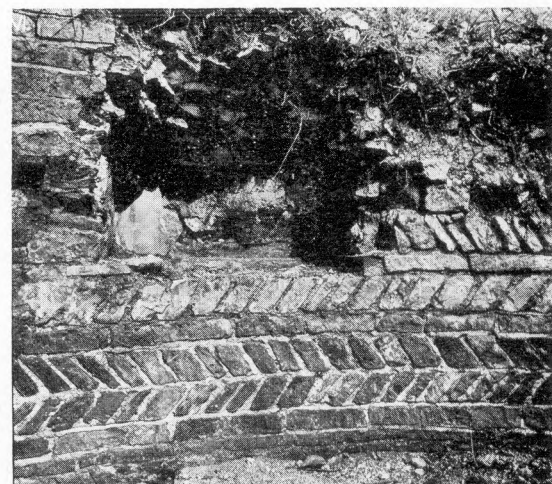
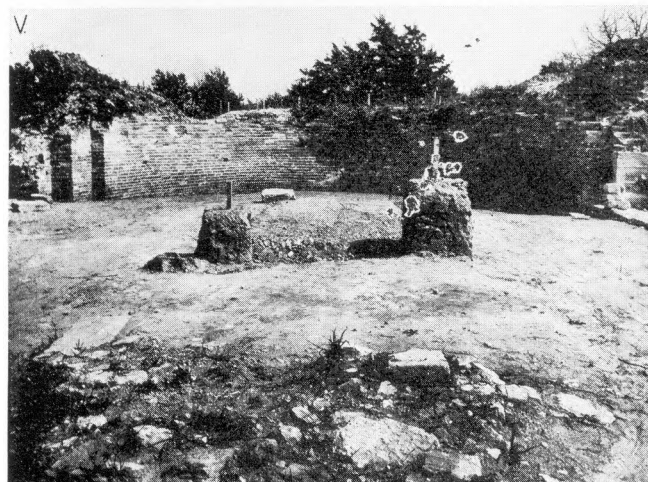
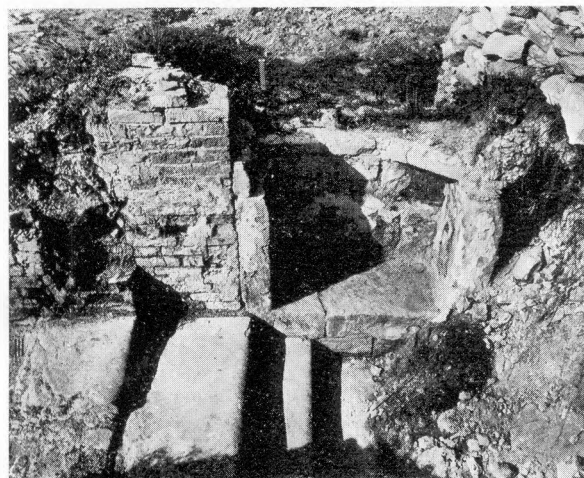
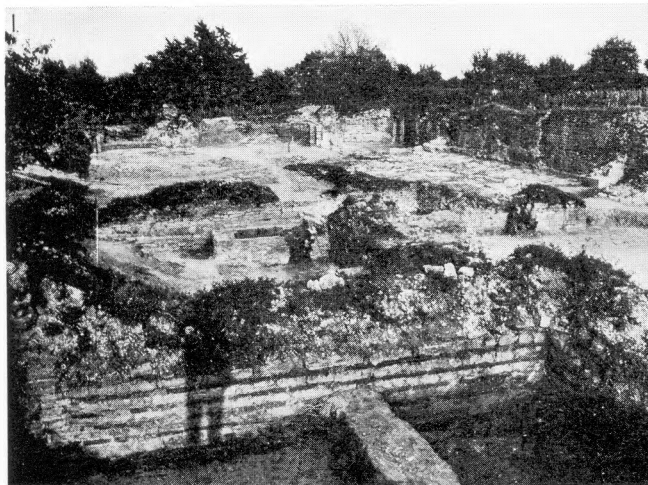
1. GERECE P., AK 20 (1897) 133–139. – BAUMGARTEN F., Sz 40 (1906) 403. – SZENTPÉTERY I., Árpád-kori okleveleink kritikai jegyzéke. Budapest 1928, 24. sz. – FÜSSY T., KSz 10 (1902) 119–212. – SZÉCHÉNYI I., A somogyvári Kupavár, illetőleg a Szt. Egyed apátság történetének vázlata. Budapest 1896. – DERCSENYI D., A somogyvári Szent Egyed apátság maradványai. Budapest 1934. – LEVÁRDY F., MÉ 17 (1968) 165–188. – MAROSI E., MÉ 21 (1972) 93–103.

2. GERECE P., AK 20 (1897) 131–160. – vö. BÉKEFI R., A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest 1907. – SZABÓ L., Árpád-kori magyar építőművészet. Budapest 1913.

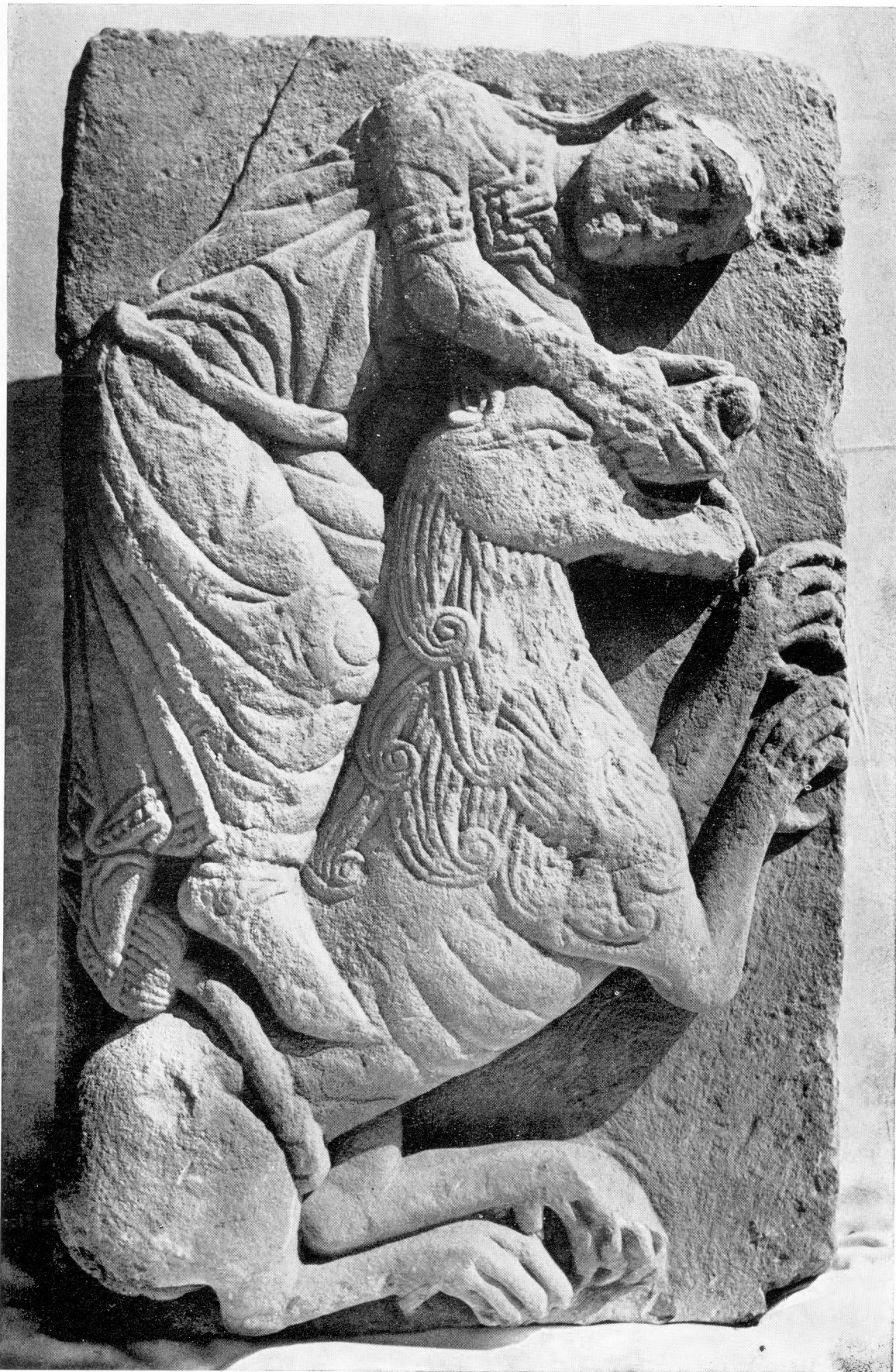
3. Az ásatáson részt vett dr. Matolcsi János archeozoológus, dr. Magyar Kálmán régész, Zsidi Paula, Jankovich Dénes, Feld István régészhallgatók, B. Perjés Judit, H. Bognár Zsuzsanna, Vámosiné Varga Ilona, Kun Gabriella, Somlói Éva restaurátorok, Tőrekes László központi gondnok, V. Bálványosi Katalin műszaki rajzoló.

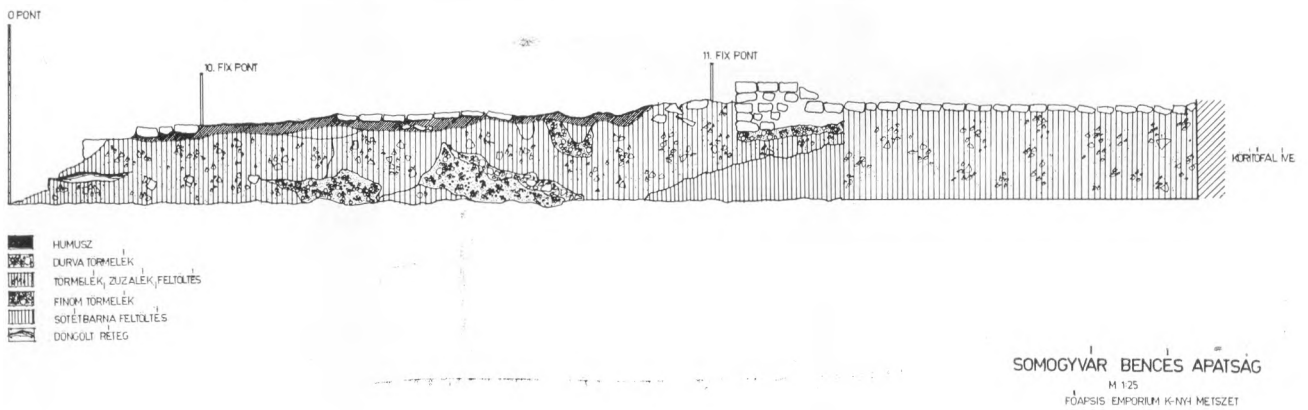
74. A somogyvári bencés apátság templomának alaprajza, 1972. – Grundrisse der Benediktinerbasilika von Somogyvár, 1972–73

LXXVI. Somogyvár. I = Szent Egyed tiszteletére szentelt bazilika; II = a bazilika déli főkapuja; III = a Benedekrendi kolostor északi bejárata; IV, VI = a bazilika északi szentélye; V = a bazilika főapszisa. — St. Aegidius Basilika; II = Südliches Haupttor der Basilika; III = Nördlicher Eingang des Benediktiner Klosters; IV, VI = Nordapsis der Basilika; V = Hauptapsis der Basilika.

LXXVII. Sámson harca az oroszlánnal. Somogyvár, XII. század. – Simsons Kampf mit dem Löwen. Somogyvár, 12 Jh.

75. A somogyvári bencés apátsági templom főpáriszának metszete. – Schnitt der Hauptapsis der Benediktinerbasilika von Somogyvár.

állófalak magassága itt megközelíti a 4 m-t. A pillérek – eredetileg – görögkereszt-alaprajzúak voltak, méreteik azonban a főfalakkal együtt épített félpillérekkel sehohsem egyeznek meg, tekintettel arra, hogy az utóbbiak lényegesen kisebb méretűek és téglából építettek, míg a közbülső pillérek bazaltból és homokkőből voltak összerakva. Az ÉH–1-es szelvényben megmaradt egy ledőlt pillértest, amely 134x160 cm-es alpméretű és 130 cm magasságú volt. Ez a pillér-szakasz 183 db faragott követ foglalt magában. A déli kapu vonalában egy monumentális és jól megépített fal húzódik észak-déli irányban, amely keresztül vágja mindhárom hajót. Ennek a falnak a rendeltetése jelenleg még nem világos. Hasonlóan sok bizonytalansági tényezővel kell számolnunk az észak-déli osztófal U-alakú kiugrása által közrefogott kripta rendeltetését és építési idejét illetően is. Bár a rendelkezésünkre álló adatok még nem perdöntőek, megkockáztatjuk annak kijelentését, hogy ez a hely a bazilika legfőbb pontja, ahol 1095-ben I. László királyt is eltemették. Az FH–1-es szelvény további feltárása várhatóan megnyugtató eredményt fog hozni.

A DH–1-es szelvény az építési periódusok és a falazási technikák tekintetében hozott új adatokat. Az észak-déli irányú vastag fal a későközépkorban bizonyosan teljesen leválasztotta a templom funkcionáló hajóit a már egyházi célokra nem használatos nyugati részekről. Az Á–1, Á–2 és Á–3 jelzetű területeken XVI–XVII. századi kemencét (K–1), kemenceelőtér (K–2) és hevenyészett falú raktárakat (R) találtunk.

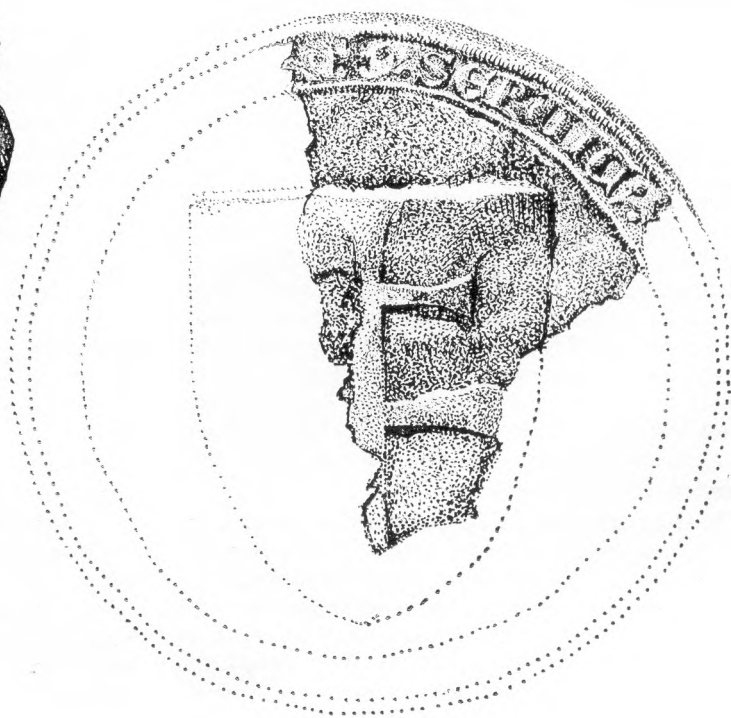
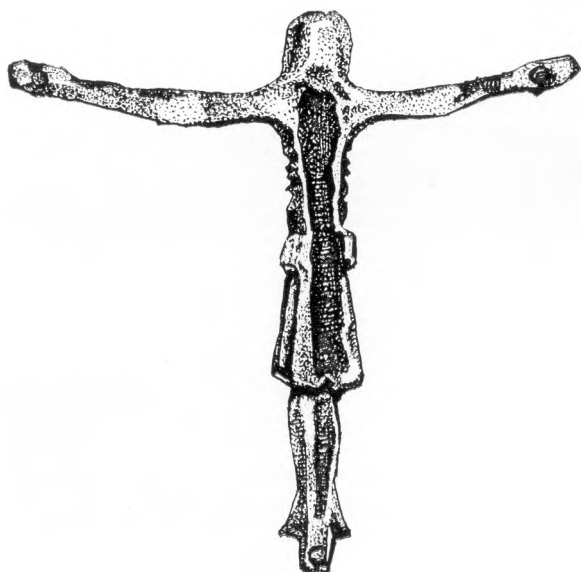
A toronyok közül a T–2 jelzetű délnyugati torony feltárása pontos és egyértelmű feleletet adott a bencés apátság és a templom török általi első elfoglalására. Ebben a toronyban ugyanis a későközépkorban egy nagy pincét képeztek ki, amelyet azután

raktárnak használtak. A tölgyfagerendákkal lefedett pince a törökök ostromakor leégett, a pincében őrzött leletek nagy része azonban megmaradt. A toronyban talált 144 db ezüst obulus és dénár alapján Somogyvár pusztulását a XVI. század derekára tehetjük, annak ellenére, hogy 1543-ból még ismerjük az apát nevét.⁴

A bazilika déli oldalán, az 5x20 m-es II. számú szelvény feltárása világossá tette, hogy a bazilikát nem vágták bele a természetes dombba, hanem az újabkori feltöltődéstől eltekintve, a XVI. század elején tudatosan feltöltötték, ugyanakkor, amikor a nyugati és a déli főkaput is elfalazták. Sőt, ugyanebben az időben a kapuk előtt külső védműveket is emeltek. A II. szelvényben került elő az eddig talált 9400 kislelet legszebb darabjai közé számító, gazdagon aranyozott bronz Krisztus corpus (76. kép és LXXVIII. t. 1–2.) és a 950 megmunkált kő legszebbike: a Sámson harca az oroszánál. (LXXVII. t.) Tekintettel arra, hogy a Sámsonos kő díszített oldalával lefelé fordulva a déli kapu előtt hevert, a déli fal megmaradt falszintjétől 184 cm-rel mélyebben, bizonyos, hogy a kapu díszítményei közé tartozott. Ez a dombormű újabb értékes adat a somogyvári bazilika XII. századi építészetéhez és gazdagságához.

Ma még elszórt lenne pontos építési periodizációt adni, az azonban kétségtelen, hogy a ma is látható főfalak XI. századiak s ugyanebből az időből származik a díszítmények egy része is. A XII. századi átépítés gazdag ornamentikáját is sok értékes emlék őrzi. Bizonyos, hogy a XIII. század elején is komoly renoválási munkálatok folytak az apátság területén, s talán ebben a században épült az észak-déli irányú osztófal is, eredetileg természetesen nem azzal a rendeltetéssel, hogy a hajókat megkisebbitsek ezáltal. A toronyok együtt épültek a főfalakkal.

4. SÖRÖS P., PRT XII/B Budapest 1912, 166.

LXXVIII. Krisztus corpus Somogyvárról; Agyag pecsétnegatív Somogyvárról, XIII. század. — Corpus Christi aus Bronze. Somogyvár; Tönernes Negatív eins Siegels (Tiparium) aus dem 13. Jh. von Somogyvár. 1:1

76. Krisztus corpus Somogyvárról, bronz. XII. század. –Corpus Christi aus Bronze. Somogyvár, 12 Jh. 2:1

A tornyok és az észak-déli irányú fal közötti területen (Á–1–3.) igen sok profán jellegű tárgyat találtunk, amelyek közül feltétlenül kiemelkedik egy agyag pecsétnegatív (tiparium), amely töredékes ugyan, mégis királyi pecsétnek látszik, de talán hamisítvány.⁵ A XIII. századi lelet (LXXVIII. t. 3.) pozitív lenyomatát is bemutatjuk. (LXXVIII. t. 4.)

A bazilikához észak felől csatlakozik a kolostor épülete, amelynek feltárásához csak 1973 nyarán kezdtünk hozzá. A Kolostor–1 jelzésű szelvényben

talált alapfalak minden bizonnyal a kerengőt körülvevő építmények tartozékai.

A kolostor udvarán létesített vízgyűjtő (ciszterna) csaknem teljesen ép állapotban maradt meg. A vízgyűjtő kiüszítése sok faragott követ és egyéb leletet eredményezett. Többek között innen került elő egy kútkáva is, amely arra enged következtetni, hogy a kolostor egykori – nyilvánvalóan nagy mélységű – kútja is a közelben keresendő.

Bakay Kornél

5. Kubinyi András szóbeli közlése, 1973. október 27-én.

RAPPORT PRÉLIMINAIRE SUR LES FOUILLES DE L'ABBAYE BÉNÉDICTIS DE SOMOGYVÁR

Sur le territoire de l'abbaye royal de jadis siuté sur le sommet du Mont-Kupavár, à Somogyvár après les fouilles du début du XIXe siècle, c'est en 1895-96 que des fouilles notables ont été entreprises. Les explorations ont continué en 1972, après une pause de 76 ans. Ces explorations de grande envergure entreprises par les Musées de Kaposvár vont se poursuivre pendant 10 ans parallèlement avec la restauration de monuments en ruine mises à jour.

La consécration de l'abbaye de l'ordre de St Bénédictin, fondé par László 1er, a eu lieu en 1091. Les deux entrées principales de cette basilique à trois nefs, d'une longueur de 57 m et de 25,2 m de largeur, se trouvaient des côtés ouest et sud, le monastère est lié à la basilique du côté nord.

Les fouilles intérieure de la basilique a rendu claire que la construction de l'église commencée au XIe siècle s'est terminée au XIIe siècle. Au cours du premier tiers

du XIIIe siècle l'église fut reconstruite suivant les lois gothiques sans cependant avoir touché aux principaux murs extérieurs. Quelques siècles après, l'espace de l'église fut divisé en deux parties dans la direction nord-sud, puis au début du XVIe siècle, pour se défendre contre les turcs, les portes principales ont été emmurées. Entre 1543 et 1553 les turcs ont à plusieurs reprises occupé puis incendié l'église.

Plusieurs centaines de pierres taillées et plusieurs milliers de trouvailles apparues au cours des fouilles, reflètent bien l'éclat et la richesse de jadis de l'abbaye royal.

A partir de 1091 jusqu'au premier tiers du XIIIe siècle l'abbaye de Somogy a été habitée par des religieux français venus de Saint-Gilles. Ainsi ce lieu, du point de vue d'histoire de civilisation, est d'une portée européenne. Une partie importante du matériel documentaire de l'abbaye se trouve en France: à Paris et à Saint-Gilles.

K. Bakay